

Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Doktori Iskola

A Pápai Református Teológiai Akadémia két világháború közötti
története
– különös tekintettel az oktatástörténetre –

Doktori értekezés

Tézisfüzet

Készítette:

Sárközi Gergely Antal
Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Doktori Iskola
Egyháztörténeti alprogram

A doktori iskola vezetője: Dr. habil. Balla Péter
Témavezető: Dr. Szabó Előd

Budapest
2024.

Az értekezés tézisei

- 1) Az értekezés legfőbb kérdése, hogy a két világháború közötti időszakot valóban a teológia nagy korszakai között kell-e számon tartanunk? A kutatások alapján azt mondhatjuk, hogy ez a „nagy korszak” nem is a teljes vizsgált időszakot fedte le, hanem inkább a harmincas években valósult meg, leginkább 1931-1938 között.
- 2) Az egyházkerület számára a pápai teológia jelenléte megkérdőjelezhetetlen volt. Sokak számára kibontakozási, kitörési, egyáltalán tanulási lehetőséget jelentett a Pápai Református Kollégium – ezen belül is a Teológiai Akadémia. Ez a körülmény természetesen folyamatos hallgató-utánpótlást is jelentett az intézmény számára. A teológiát kis méretéből és a professzorok lelkipásztori hozzáállásából fakadóan családiasság jellemezte.
- 3) Megállapíthatjuk, hogy vizsgált korszakunkban a teológia tanári karának és a felettes egyházi hatóságoknak a teológiával kapcsolatos döntései nem mindig voltak helyénvalók. Gondolhatunk itt elsősorban a hosszú évekig rendes tanárral be nem töltött tanszékekre, az ebből fakadó folyamatos helyettesítésekre, a hosszú ideig szabadságolt tanerők helyettesítésére. Ezen felül a húszas években látványos tanár-cserék, illetve a rövid időre megjelenő „kettős képzés” bevezetése nagyban megnehezítették a teológián folyó tudományos és nevelő munkát. További nehézséget okozott a teológiai internátus hiánya, valamint a többletfeladatot ellátó tanárok leterheltsége.
- 4) Mindezen nehézségek ellenére, – hozzátéve, hogy a pápai teológia a legkisebb volt a hazai teológiák között, mégis – olyan országos és európai hírű professzorok oktattak Pápán, akik több esetben nem csupán saját tudományterületükön alkottak maradandó értékűt. Az egyházkerület mint fenntartó odafigyelt arra, hogy lehetőleg a teológia volt hallgatói közül kerüljenek ki a tanszékek tanárai. Természetesen kivételek mindig is akadtak, de jól látható, hogy ez a szigorú rend a húszas évek végén elkezdett fellazulni. A bölcsészeti tanszéken dr. Horváth József és dr. Trócsányi Dezső, az ószövetségben dr. Tóth Lajos, az újszövetségben dr. Pongrácz József, a rendszeres teológiaiain dr. Vass Vince és dr. Török István, az egyháztörténetin dr. Tóth Endre, a gyakorlati teológiai tanszéken pedig Csizmadia Lajos és dr. Tóth Endre, majd dr. Benedek Sándor olyan tudományos munkát végeztek, mely nagy nyereséget jelentett a teológiának és az egyházkerületnek. Többek munkásságát vizsgálva megállapíthatjuk: a klasszikus pápai tanártípus is „többszakos”.
- 5) A pápai teológiai oktatás színvonalát alighanem jól jelzi már önmagában az a tény is, hogy az itt tanító professzorok tudományos eredményeit külföldön is elismerték. Emellett kétségkívül ezt a

színvonalat emelte az 1931-es kollégiumi jubileum idején elinduló kiadványsorozat is, mely a Főiskolai Nyomda államosításáig folyamatosan bővült rövidebb-hosszabb teológiai kiadványokkal. Ezek között találjuk a *Teológiai Kézikönyvek* sorozatot, melyben egyedülálló módon pápai teológiai oktatásban használt tankönyveket jelentettek meg a teológia tanárai. Ez a kezdeményezés kiemelte Pápát a többi hazai teológia közül.

6) A pápai teológiai tanárok aktívan részt vettek a közegyházi feladatokban is (pl: vallástanárré képező bizottság), többek között a református teológiai tanárok tanácskozásain. Építő javaslataikkal folyamatosan segítették a közös munkát, sőt, Pápa is helyet adott ilyen tanácskozásoknak. A pápai tanári kar megbecsültségét és munkabírást jelzi, hogy az 1940-ben életbe lépő új konventi tantervet (5 éves teológiai képzés!) alapvetően a pápai tanárok dolgozták ki, s azt kisebb módosítások után az Egyetemes Konvent elfogadta.

7) Az 1924-ben életbe lépő új teológiai tanterv még nagyobb teret kívánt adni az önképzésnek, a szemináriumi rendszernek. Ezt a pápaiak a Tóth Ferenc Önképzőkörbe kapcsolták bele, mellyel egyszerre pezsdítették fel a Kör életét, illetve a szemináriumi munkát is. A szemináriumi rendszerben Tóth Endre gyakorlati teológia munkássága különösen kiemelendő, hiszen ő valóban a mindennapi lelkeszi szolgálatra tudta nevelni a hallgatóit. Tóth Endre gyakorlati teológiai professzorként betetőzte a pápai gyakorlati teológiai oktatást.

8) A pápai teológiát aktív belmissziós élet jellemezte. Úgy tűnik, ez a lelkiület a többi teológia között leginkább Pápán valósulhatott meg. A gazdag és szétáradó belmissziós életbe a főként angolszász pietista kegyességet képviselő teológiai tanárok (Csizmadia Lajos, Pongrácz József) vezették be a hallgatóságot, akik gyülekezetbe kerülve ezen a példát követve kezdhettek neki szolgálatuknak.

9) A többi hazai teológiával való jó viszonyt többek között diákcseré programokkal is igyekeztek előmozdítani. Ezek nem egyoldalú, hanem kétoldalú mobilitások voltak, hiszen ahányan érkeztek Pápára az adott teológiáról, Pápáról is ugyanannyian mentek. A teológiákkal való jó viszonyt – és egyenrangú tudományos színvonalat – jelképezik azok a közös munkából eredő kiadványok, melyek a vonatkozó korszakban megjelentek.

10) A teológia külföldi kapcsolataival is jórészt a hallgatókat igyekeztek segíteni külföldi stipendiumokkal és egyéb lehetőségekkel. Természetesen ez meglehetősen egyoldalú volt, hiszen bár Pápáról sokan mentek külföldi ösztöndíjra, Pápára nem jöttek külföldi diákok tanulni. Hasonló a helyzet a tanárok esetében: számos külföldi professzor kapott tiszteletbeli tanári címet

Pápán, de pápai tanárok tudomásunk szerint nem kaptak ilyen kitüntető címeket külföldön. Kimondható, hogy ezekre a külföldi kapcsolatokra inkább a pápai teológiának volt szüksége.

Az értekezés témája és célja

Az értekezés a Pápai Református Teológiai Akadémia két világháború közötti történetét vizsgálja, főként oktatástörténeti szempontból. Alapvető célkitűzés volt, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, hogy az említett időszak valóban a pápai teológia nagy korszakai között tartható-e számon.

Az értekezés alkalmazhatósága, viszonya a téma kutatástörténetéhez

A Pápai Református Kollégium átfogó történetéről eddig összesen három monográfia született, valamint több rövidebb-hosszabb tanulmány és cikk mellett iskolatörténeti adattárak, és visszaemlékezés-kötetek is gyarapítják ismereteinket a Dunántúli Református Egyházkerület Anyaiskolájáról.

A kollégiumtörténeti monográfiák közül a legutóbbi, 1981-es mű az, amely a pápai kollégium átfogó történetét adta a kezdetektől egészen az 1951/1952-es bezáratásig. Ugyanakkor ez a mű keveset foglalkozik a teológiai oktatásnak ezzel a különösen termékeny időszakával, sőt, alapvetően a gimnázium életére fókuszál.

Az értekezés témáját Dr. Vladár Gábor rektor érintette egy 2006-os pápai teológiatörténeti publikációjában, s végső soron ez a tanulmány indította el a jelenlegi kutatást. Az értekezés célja, hogy a pápai teológia 20. századi történetének legtermékenyebb időszakát bemutassa és rámutasson azokra az eredményekre, amelyek eddig kevés, vagy semmilyen figyelmet nem kaptak.

Az értekezés módszertana

Jelen értekezést nem lehetett volna az eredeti források feltárása, illetve ismerete nélkül elkészíteni. Primer forrásaink a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában (DREL) megtalálható tanári kari jegyzőkönyvek, a teológia egykorú iratanyagai, valamint a korszakból származó egyházkerületi és egyetemes konventi jegyzőkönyvek, központi teológiai tantervek, az egyházkerület hivatalos lapjában, a Dunántúli Protestáns Lapban és más újságokban megjelent cikkek. Ezen felül teológiai tanárok megjelent és kéziratot munkái, illetve későbbi visszaemlékezések és értékelések alkotják az értekezés forrásait.

Az értekezés ezen források segítségével mutatja be a pápai teológia oktatástörténetét, érintve a testvér-teológiák életét is.

Az értekezés felépítése

Az értekezés öt nagy fejezetből áll. Az első fejezet tulajdonképpen egy bevezető, melyben a hipotézis felállítása történik meg.

A második fejezet a teológiai oktatás kereteit mutatja be. Itt tulajdonképpen egy rövid szervezet-felépítést találunk, illetve az oktatás általános jellemzőibe, a korszakban megjelenő központi teológiai tanterveknek a pápai oktatásra gyakorolt hatásába, és önmagában a teológia belső életébe nyerhetünk betekintést. Tisztázódhatnak számunkra azok az alapkérdések, melyek segítenek bennünket az értekezés további részeinek olvasása közben.

A harmadik fejezet a leghosszabb, melyben a teológiát alkotó hat tanszék története kerül bemutatásra. A tanszéktörténetek azonban nem csupán a vizsgált időszak eseményeit mutatják be, hanem helyet kapnak bennük a teológiai tanárok által írt művek ismertetései, értékelései, ezzel is elmélyítve – tudománytörténeti szempontból is – a pápai teológiai oktatás történetének jobb megértését. Ez a fejezet alkotja tulajdonképpen az értekezés magját. Az egyes tanszék-történetek kitekintéssel zárulnak.

A negyedik fejezet a hallgatók képzésének más területeit mutatja be. Itt olvashatunk a teológiai Önképzőkör keretében megvalósuló szemináriumi oktatásról, valamint a korszakban rövid ideig meghatározó „kettős képzésről”.

Az ötödik fejezetben a teológia külföldi kapcsolatairól olvashatunk, főként oktatástörténeti szempontból: a hallgatók külföldi egyetemjárásáról, a teológia tiszteletbeli tanáraitól, lelkes támogatókról, akik anyagi vagy tárgyi segítségükkel támogatták az intézményt.

Az egyes fejezetek után exkurzusokat találunk, melyek egy része ugyan beleilleszkedik az oktatástörténet vonalába, de többségük inkább a korszak Pápát is érintő történelmi eseményeit mutatja be, melyek alapvetően meghatározóak voltak a teológiai oktatásra.

Az értekezés tárgyában megjelent publikációk

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): Hatvan éve hunyt el dr. Tóth Lajos professzor. In: DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS LAP, 21. évf. 3. szám (2017. október).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): Dr. Tóth Lajos élete és munkássága. In: DR. NÉMETH TAMÁS (2017, SZERK.): Igaz hit és megújulás. A reformáció teológiájának inspiráló hatása ma. Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): „*A munkát folytassátok!*” – Dr. Vass Vince élete és munkássága. In: Pápai Kollégiumi Lapok II. évf. 2. szám (2017. január 9.).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): „*Amit tőle kaptam, azt még ma is tudom.*” – Emlékek Dr. Vass Vincéről. In: Pápai Kollégiumi Lapok II. évf. 3. szám (2017. január 16.).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): „*Ha róla kell írnom, zavarban vagyok.*” Dr. Horváth József élete. In: Pápai Kollégiumi Lapok, 2. évf. 4. szám (2017. január 23.).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): „*A liberális teológia nem tudott átmelegíteni*” – „dr. Trócsányi Dezső élete” In: Pápai Kollégiumi Lapok II. évf. 9. szám (2017. február 27.).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): „*Tímár Elek, Kéri Pál...*” – „*Néhány adat dr. Thury Etele életéhez*” In: Pápai Kollégiumi Lapok II. évf. 7. szám, 2017. február 13.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): Adatok a Pápai Református Kollégium Szentírás-magyarázati Tanszékének történetéhez. In: STUDIA – Debreceni teológiai tanulmányok, 2018/1-2.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): „*... nem volt hiábavaló a munkád!*” Kilencven éve hunyt el Csizmadia Lajos. In: DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS LAP, 22. évf. 4. szám (2018. december).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2018): „*... nem volt hiábavaló a munkád!*” Kilencven éve hunyt el Csizmadia Lajos. In: Pápai Kollégiumi Lapok III. évf. 10. szám, 2018. december.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2019): „*A főiskolai könyvtárról és régiségtárról ezer-féle gondod között se felejtkezzél meg.*” – Egy példa a Pápai Református Kollégium gyűjteményeinek gyarapodására. In: Pápai Kollégiumi Lapok IV. évf. 4. szám (2019. április).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2019): Interjú a 100 éves Csajági Dezső lelkipásztorral. In: Acta Papensia XIX. évf. 3-4. szám (2019/3-4.).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2019): A Pápai Református Kollégium a Tanácsköztársaság idején. In: Dunántúli Református Lap. XXIII. évf. 4. szám (2019. december).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2020): A pápaiak és a pápai reformátusság a spanyolnátha-járvány idején. In: Tebenned bízunk – Pápai református értesítő, 24. évf. 1. szám (2020. pünkösöd).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2022): Adalékok a Pápai Református Teológiai Akadémia Újszövetségi Tanszékének történetéhez. In: DOEDENS, JAAP- HAMAR ZOLTÁN- NÉMETH TAMÁS (2021, SZERK): Utaidat, Uram, ismertesd meg velem. Tanulmányok a 70 éves Vladár Gábor tiszteletére (Acta Theologica Papensia 20.). Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2022): „*Mert ő nem egy volt a többi közül, hanem mindenk felett való volt.*” Dr. Horváth József élete. In: Dunántúli Református Lap 2022. júliusi lapszáma (XXVI. évf. 2. szám).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2022): „*Mert ő nem egy volt a többi közül, hanem mindenk felett való volt.*” Dr. Horváth József élete. In: Pápai Kollégiumi Lapok VII. évf. 5-8. szám (2022. május-augusztus).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2022): Dr. Tóth Lajos professzor önéletrajza. In: Pápai Kollégiumi Lapok, VII. évf. 9-12. szám (2022. karácsony).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2023): A gyülekezeti élet valósága az 1943-as dunántúli lelkeszi önéletrajzok tükrében. In: NÉMETH TAMÁS-NÉMETH TAMÁSNÉ SCHÉDL TÍMEA (2023, SZERK.): Isten tulajdonba vett népe (Alma Mater 5.). Kiadja a Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2023): Márkus Jenő a pápai teológián. In: Pápai Kollégiumi Lapok, VIII. évf. 8-11. szám (2023. augusztus-november).

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2023): A teológiai oktatás története a Pápai Református Kollégiumban, vázlatos áttekintés. In: HAMAR ZOLTÁN, JAAP DOEDENS, SÁRKÖZI GERGELY ANTAL, SZABÓ ELŐD (2023, SZERK.): „*Ha az ÚR nem építi a házat...*” Visszaemlékezések a Pápai Református teológiai Akadémia 25. évére. Kiadja a Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2024): Adalékok a Főiskolai Könyvnyomda történetéhez. 100 éve nevezték ki nyomdafelügyelővé Tóth Lajost. In: Pápai Kollégiumi Lapok, 9. évf. 1-6. szám (2024. húsvét-pünkösd), 39-47.

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2024): Az igehirdetés szükségessége: pápai homiletikák a 19-20. században. In: NÉMETH TAMÁS-NÉMETH TAMÁSNÉ SCHÉDL TÍMEA (2024, SZERK.): Ige, lélek, szabadság. Horizontok 2024 (Alma Mater 8.). Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa, 105-122.